

Péczei Anna

Célkeresztben a taktikai nukleáris fegyverek

A taktikai atomfegyverek kérdése az egyik legkevésbé szabályozott, legkevésbé áttekinthető témakör a nukleáris non-proliferáció területén. Az alábbi elemzés az amerikai és orosz taktikai atomfegyverek kérdésére koncentrál, különös tekintettel e fegyvereknek az amerikai és az orosz nukleáris stratégiában betöltött szerepére.

Az 1987-es INF-szerződés óta gyakorlatilag teljesen érintetlen a taktikai atomfegyverek kérdése, habár önkéntes vállalások alapján mind az amerikai, mind pedig az orosz fél végrehajtott bizonyos unilaterális csökkentéseket. Mivel azonban az új START-szerződés aláírásával és ratifikációjával a stratégiai nukleáris fegyverek leszerelésének kérdése bilaterális amerikai–orosz szinten gyakorlatilag rögzítve van a következő hét évre, a komoly nukleáris csökkentéseket előirányzó Obama-adminisztráció számára a következő napirendi pont a taktikai nukleáris fegyverrendszerek kérdése kell, hogy legyen. Ennek kapcsán ugyanakkor láthatjuk majd, hogy ez a fegyvernem egyúttal komoly fordulóponthoz is jelent a nukleáris leszerelési tárgyalások történetében.

Annyit azonban még szintén fontos előrebocsátani, hogy az új START aláírását követően Moszkva többször jelezte, hogy a további non-proliferációs tárgyalásokat már nem bilaterális, hanem multilaterális keretek között képzelel el, amelybe olyan államokat is be kellene vonni, mint Kína, Franciaország és az Egyesült Királyság. Washington kitartó ellenállása miatt azonban végül hallgatóságos megállapodás született arról, hogy lesz még legalább egy bilaterális amerikai–orosz kör, és csak ezt követően bővítik ki a tárgyalásokat a többi állammal. Ennek kapcsán fontos

megjegyezni, hogy az amerikai érvek között elsősorban az szerepelt, hogy amíg az erőviszonyok legalább nagyjából nem egyenlítődnek ki, addig nehéz lenne rábírní a többi atomhatalmat saját arzenáljának korlátozására, így pedig hamar zsákutcába jutnának a tárgyalások. A mostani szakaszban tehát Washington szerint könnyebben meg lehetne valósítani egy drasztikus bilaterális csökkentést, mellyel nagyjából 1000-1000 hadrendbe állított nukleáris töltetre korlátoznák az amerikai és orosz kapacitásokat (az ezres keretszám a stratégiai és a taktikai fegyverekre együttesen vonatkozna). Ez ugyanis még mindig biztosítaná az amerikai és orosz nukleáris fölényt, elég alacsony lenne viszont ahhoz, hogy a többieket is bevonják a tárgyalásokba. Ezért jelen elemzés is csak az amerikai és orosz taktikai atomfegyverek kérdésére koncentrál – habár az Európában állomásoztatott amerikai taktikai nukleáris töltetek miatt ebben a tekintetben a NATO-szövetségesek is külön figyelmet érdemelnek.

A taktikai nukleáris fegyverekről általában

A taktikai nukleáris fegyverek kapcsán először is érdemes kiemelni, hogy nincs általánosan elfogadott definíció arra vonatko-

zónán, hogy ez a kategória pontosan mit is takar, ezért több ország esetében elmosódik a határvonala a stratégiai atomfegyverekkel. A leggyakoribb megközelítés szerint általában a hordozóeszközök típusa szerint azonosítják ezt a nukleáris fegyverrendszert. Ennek értelmében a taktikai nukleáris fegyverek a rövid és közepes hatótávolságú ballisztikus rakétákon és robotrepülőgépeken rendszeresített atomtölteteket jelentik. Ami pedig a rövid és közepes hatótávolságot illeti, az amerikai és az orosz fél nagyjából egyetért abban, hogy a rövid hatótávolság az 500 km-nél kisebb hatótávolságú hordozóeszközökre, a nagy (interkontinentális) hatótávolság pedig az 5500 km-nél nagyobb hatótávolságú hordozóeszközökre vonatkozik. (Amerikai és orosz viszonylatban pedig azért nem beszélhetünk közepes hatótávolságú nukleáris hordozókról, mert azokat teljesen felszámolta az 1987-es INF-szerződés). A stratégiai nukleáris fegyverekkel szemben tehát a taktikai töltetek általában rövidebb hatótávolságú hordozóeszközökön vannak rendszeresítve, kisebb a pusztító erejük, és emiatt „alkalmasabbak” is egy harctéri bevetésre. Emellett szintén gyakori ismérvük, hogy általában nincsenek készütségbe állítva, éppen ezért bevetésük több időt vesz igénybe, mint az általában készütségben lévő stratégiai nukleáris fegyvereké. (Itt érdemes megjegyezni, hogy a készütségben lévő interkontinentális ballisztikus rakéták esetében négy perc, míg az atom-tengeralattjárók esetében 12 perc szükséges a kilövéshez.)

Az atomtöltetek számát tekintve nagyon fontos látni, hogy egyrészt a stratégiai fegyverekhez képest napjainkban még mindig jóval nagyobb taktikai nukleáris készletekkel rendelkeznek a vizsgált államok, másrészt komoly egyensúlytalanság van az amerikai és orosz fél között, annak

köszönhetően, hogy egy ez idáig kevésbé szabályozott fegyverrendszerről beszélünk. A jelenleg meglévő majd 23 ezer nukleáris töltet 96 százaléka az Egyesült Államok és Oroszország birtokában van. Ez a szám azonban még az új START-szerződésben előírányzott leszerelések végrehajtását követően is mindössze 90 százalékra csökkenne. Az 1950-ben maximalizált stratégiai nukleáris töltet mellett (az új START szerint ezt a keretszámot 2018-ra kell elérnie a két félnek) Amerikában jelenleg mintegy 500 taktikai nukleáris töltet van hadrendben, és további nagyjából 500 taktikai töltet van tartalékban. Habár az amerikai jelentések többsége most még ezt az 500 hadrendbe állított taktikai töltetet emlegeti, érdemes megjegyezni, hogy egy unilaterális vállalásnak köszönhetően ez hamarosan 400-ra fog csökkenni. A 2010. áprilisi nukleáris katonai doktrínában (*Nuclear Posture Review*) ugyanis Washington bejelentette, hogy fel kívánja számolni a haditengerészet taktikai nukleáris fegyverekkel felszerelt Tomahawk rakétáit és azok atomtölteteit.

Ezzel szemben az orosz félnek mintegy 2000 taktikai nukleáris töltete van hadrendbe állítva, és becslések szerint további 3400 van tartalékban. Mindez pedig már önmagában előrevetíti azt, hogy a globális nulla felé vezető úton egy valóban markáns előrelépés kulcsa a taktikai atomfegyverek kérdésének rendezése. Ezt azonban rendkívül megnehezíti, hogy a két „óriásnak” lényegesen eltérő kapacitásai vannak – ebből fakadóan pedig a taktikai fegyverek lényegesen eltérő jelentőséggel bírnak számukra.

Végül annyit érdemes még általánosságban elmondani erről a fegyverrendszerről, hogy lényegében egyetlen olyan szerződés létezik, amely bárminemű jogi korlátozást tett a számukat illetően. Az 1987-ben aláírt INF-szerződés (*Intermediate-Range*

Nuclear Forces) a hordozóeszközökre vonatkozóan, az 1000–5500 km hatótávolságú ballisztikus rakéták és robotrepülőgépek, illetve az 500–1000 km-es hatótávolságú ballisztikus rakéták terén abszolút nulla korlátot szabott az Egyesült Államok és a Szovjetunió számára. Ennek értelmében három éven belül teljesen fel kellett számolniuk ezeket a fegyverrendszereket. (Ez a leszerelés az Egyesült Államok esetében összesen 895 rakétát és robotrepülőgépet jelentett, míg az oroszok esetében 1687-et.) Ezt követően azonban magukról a taktikai nukleáris töltetekről Washington és Moszkva nem volt hajlandó formális megállapodást kötni, bár unilaterális vállalások alapján az elmúlt évtizedben mégis fokozatosan csökkentették saját készleteiket. Elsőként az idősebb Bush és Gorbacsov deklaráltak ilyen korlátozásokat 1991-ben, majd ezt utódaik is továbbvítették, ennek eredményeképpen pedig csak az utóbbi évtizedben felére csökkent az orosz nem stratégiai nukleáris töltetek száma, Amerika esetében pedig több mint kétharmados csökkenésről beszélhetünk. Látható tehát, hogy a taktikai fegyverrendszerek leszerelésének egyik legnagyobb paradoxona, hogy a kérdéskör gyakorlatilag két évtizede teljesen szabályozatlan, mégis ezen a területen hajtották végre a nukleáris leszerelés történetének legjelentősebb csökkentéseit.

Barack Obama és a nukleáris leszerelés kérdése

A taktikai nukleáris fegyverek kérdése közvetetten már Barack Obama 2009-es prágai beszéde kapcsán felmerült. Az ott meghirdetett globális nulla eléréséhez ugyanis a stratégiai nukleáris fegyverek mellett a taktikai fegyverek terén is komoly csökkentések

re van szükség. Éppen ezért a 2011. február 2-án hatályba lépő új START-szerződést követően az elnök személyesen is ígéretet tett a Szenátusnak arra, hogy egy éven belül újra leülnek az oroszokkal, és megkezdik a tárgyalásokat a taktikai fegyverekről.

A taktikai nukleáris fegyverek kapcsán ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy már a START-tárgyalások során többször felmerült a kérdés, és számos javaslat született, hogy maga a START-szerződés is tartalmazzon olyan kiegészítéseket, amelyek már erre a fegyverrendszerre vonatkoznak. Először is érdemes megemlíteni James Risch szenátor javaslatát, aki azt vetette fel, hogy az új START preambulumba kerüljön bele, miszerint a két ország kötelezettséget vállal a leszerelési tárgyalások folytatására, és kiterjesztik azokat a taktikai atomfegyverekre. Moszkva azonban nem volt hajlandó belemenni semmiféle kötelezettségvállalásba, és ragaszkodott hozzá, hogy a taktikai tölteteket ne keverjék bele a stratégiai fegyverek kérdésébe. Ez a kiegészítés ezért gyorsan lekevert a napirendről.

Emellett azonban a szenátus elsősorban republikánus képviselői is hasonló követelésekkel álltak elő. Míg az orosz fél tárgyalóasztalnál való tartásához ki kellett venni minden taktikai fegyverekre vonatkozó utalást az új START szövegéből, addig a ratifikáció érdekében a Fehér Ház kénytelen volt elfogadni, hogy a Szenátus önálló kiegészítéseket fűzött a ratifikációt jóváhagyó határozatához. Ezekben a kiegészítésekben a Szenátus először is kötelezi a Fehér Házat arra, hogy folytasson bilaterális tárgyalásokat a taktikai atomfegyverek leszerelése kérdésében, másrészt pedig kötelezi az elnököt a már régóta napirenden lévő globális rakétavédelem kiépítésére is.

Összességében tehát a taktikai atomfegyverek kérdése már 2009 óta az ameri-

kai nukleáris politika napirendjén van, leszerelésük kapcsán pedig úgy tűnik, hogy egy kétpárti konszenzus rajzolódott ki. Míg az elnök és a demokraták többsége mindenekelőtt a Prágában meghirdetett globális nulla elérésének következő lépőcsőfokát látják ebben, addig a republikánus szenátorok számára mindez elsősorban a taktikai atomfegyverek terén meglévő orosz előnyök lefaragására és az amerikai katonai előnyök növelésére szolgál. Ez a konszenzus tehát belpolitikai szinten komoly lökést adhat a 2012-re tervezett szerződés kidolgozásához és ratifikációjához. A radikális csökkentésekhez és a rakétavédelem kiterjesztéséhez való ragaszkodás ugyanakkor rendkívül lecsökkentette az elnök külpolitikai mozgásterét, és egy olyan kényszerpályára állítja a Fehér Házat, ahol gondosan kell majd ügyelnie arra, hogy az oroszok tárgyalóasztalnál tartásához tett esetleges amerikai engedelmények ne forgácsolják szét ezt a belpolitikai támogatást.

A taktikai atomfegyverek szerepe az amerikai nukleáris stratégiában

Az Egyesült Államok szempontjából a taktikai nukleáris fegyverek elsősorban szimbolikus jelentőséggel bírnak. Amerika ugyanis az úgynevezett „atomernyőt” ezekkel a fegyverekkel tartja fenn szövetségesei számára. Washington védőszárnyai alá jelenleg 31 ország tartozik: a NATO-szövetségesek, Japán, Dél-Korea, Ausztrália és minden bizonnyal Tajvan. A taktikai atomfegyverek pedig elsősorban azt a feladatot látják el, hogy a védelmüket illetően biztosítsák ezen szövetségéseket Amerika elkötelezettségéről.

Ebben a tekintetben azonban mindenekelőtt az Európában állomásoztatott min-

tegy 200 (egyres adatok szerint már csak 150) darab amerikai B-61-es taktikai nukleáris töltet érdemel külön figyelmet. Az Egyesült Államok 1954-ben kezdte meg a taktikai nukleáris töltetek telepítését Európába. A folyamat csőcsőpontját 1971 jelentette, amikor a taktikai töltetek száma elérte a 7300-at. Az érintett államok Belgium, az Egyesült Királyság, Görögország, Hollandia, Németország, Olaszország és Törökország voltak. A hidegháború végére az atomtöltetek száma 600-700-ra esett vissza, és egy csekély csökkenést követően az 1990-es években végig 500 körüli mennyiségen stagnált. 2001-ben azonban a Bush-adminisztráció újabb csökkentéseket irányzott elő: Görögországból és az Egyesült Királyságból teljesen kivonta az amerikai atomfegyvereket, és 2007-re a kezdeti 480-as mennyiség lecsökkent a mai nagyjából 200 darab taktikai nukleáris töltetre. Ez jelenleg már csak hat bázison, öt országban van telepítve: Belgium (Kleine Brogel légi bázis: 10-20 töltet), Hollandia (Volkel légi bázis: 10-20 töltet), Németország (Büchel légi bázis: 10-20 töltet), Olaszország (Aviano és Ghedi Torre légi bázisok: 60-70 töltet) és Törökország (Incirlik légi bázis: 60-70 töltet).

Ezekről a fegyverekről általánosságban érdemes tudni, hogy a NATO keretében kötött speciális megállapodások (*nuclear sharing agreement*) értelmében kerülnek a fogadó államokhoz. A bevetésükről és a nukleáris stratégiáról konzultációk nyomán és konszenzusos döntéshozattal állapodnak meg a szövetség tagállamai. A fogadó állam vállalja, hogy saját területén elhelyezi a nukleáris fegyvereket, biztosítja és fenntartja a fegyverekhez szükséges technikai háttérrel, illetve gondoskodik a hordozóeszközökről (egy tényleges bevetés esetén pedig saját pilótái juttatják célba a fegyvereket). Magukat a fegyvere-

ket azonban a fogadó állam bázisán amerikai katonák őrzik, és amerikai kézben vannak az indító kódok is.

A jelentőségüket illetően jobbra mégis csak azért beszélhetünk szimbolikus szerepről, mert alkalmazásukra nincs tényleges háborús stratégiája a NATO-nak, ráadásul egy 2009. októberi NATO-tanulmány szerint az amerikai taktikai töltetek célba juttatására szolgáló repülőgépek igénylése és felkészítése jelenleg hónapokba telne (Törökország esetében például nincs is olyan stratégiai bombázó az Incirlik légi bázison, mely alkalmas lenne ezen atomfegyverek kézbesítésére). Ezzel a kérdéssel az *Arms Control Today* című lap 2011. novemberi száma részletesen foglalkozott, arra fektetve a hangsúlyt, hogy a fegyverek szükségessége mellett szóló klasszikus érvek ma már miért nem állják meg a helyüket. Négy érv szól(t) ugyanis az Európában állomásoztatott amerikai taktikai nukleáris fegyverek mellett: az elrettentés (*deterrence*), a viszontbiztosítás (*reassurance*), a jelzésérték (*signaling*), illetve a közös teherviselés (*burden sharing*).

A nukleáris elrettentés eleme alapvetően arra vonatkozik, hogy az ellenféllel elhitetjük, miszerint bármilyen NATO-tagállam ellen intézett támadásra a szövetség akár atomfegyverekkel is kész válaszolni. Mindez napjainkra azért veszítette hitelét, mert a potenciális ellenfélként számon tartott Oroszország, Irán és Szíria esetében sem valószínű, hogy a NATO-tagállamok konszenzusos döntésre tudnának jutni egy átfogó konvencionális támadásról az agresszor rakéta- és légvédelmi állásaival szemben.

Az elrettentéssel szemben a viszontbiztosítás elsősorban a szövetségeseknek szól, biztosítva őket arról, hogy az Egyesült Államok valóban elkötelezett a NATO-alapokmány 5. cikkelyében foglalt kollektív védelem intézménye iránt. Ha ugyanakkor

ezek a fegyverek nem képesek elrettenteni a potenciális ellenfeleket, akkor hogyan tudnák biztosítani a szövetségeseket? Ezt a kételyt igazolja az is, hogy az atomfegyverek ellenére a kelet-közép-európai államok évek óta lobbiznak azért, hogy elrettentendő egy potenciális agressziót, az Egyesült Államok növelje csapatainak és bázisainak számát országukban.

Harmadszor, a hidegháborúban a kisebb hatóerejű taktikai nukleáris fegyvereknek volt egy olyan elméleti szerepe, hogy adott esetben, jelzésértékkel bevetésre kerülnének egy nagyobb horderejű támadás elrettentésére. Az Európában állomásoztatott atomfegyverek ugyanakkor ebben a tekintetben is megbuknak a vizsgán. A kisebb hatótávolságú hordozóeszközök miatt ugyanis egyedül Oroszország lenne megfelelő távolságon belül, Moszkvának ugyanakkor több mint 2000 taktikai nukleáris fegyvere van hadrendbe állítva, amivel szemben 200 atomfegyver aligha bír jelzésértékkel. Irán vagy Szíria esetében pedig a célba juttatáshoz már komolyabb légi támogatást és töltőállásokat kellene kiépíteni, ezek ugyanakkor túl vonzó célpontként szolgálhatnának egy esetleges konvencionális megelőző csapáshoz, ezért nem kerültek felállításra.

Végül pedig a nukleáris elrettentés kapcsán a közös teherviselés az európai államok bevonását jelenti az atomfegyverek és hordozóeszközeik fenntartásába és védelmébe. Napjainkban ugyanakkor az európaiak elkötelezettségüket sokkal jobban kifejezhetnék, ha betartanák a védelmi költségvetéshez való hozzájárulásukra vonatkozó követelményeket, illetve a legújabb érvelések szerint az európai rakétavédelem elemeinek befogadása szintén a közös teherviselés hatékonyabb megvalósulása lehetne.

Mindezek ellenére megjegyzendő, hogy a 2010. novemberi lisszaboni NATO-csúcson

a tagállamok ismételten megerősítették, hogy az amerikai taktikai nukleáris fegyvereknek különös jelentősége van a szövetség biztonságát tekintve. Jövőjüket illetően azonban nem született semmilyen konkrét döntés, és az esetleges csökkentésüket az orosz taktikai töltetek sorsának függvényévé tették.

Európán belül ugyanis a csökkentésük, illetve a teljes kivonásuk kérdése már régóta a napirenden van. Elsőként pár évvel ezelőtt Németország vetette fel, hogy teljesen ki kellene vonni az amerikai taktikai nukleáris fegyvereket Európából. 2009 novemberében a német kormány hivatalosan is elkötelezte magát az amerikai tölteteknek az ország teljes területéről való kivonása mellett. Később ehhez a kezdeményezéshez csatlakozott Belgium és Hollandia is, továbbá amerikai atomfegyverekkel nem rendelkező más államok, mint Svédország, Lengyelország, Luxemburg és Norvégia. Ennek ellenére 2011 tavaszán az Egyesült Államok ismételten megerősítette, hogy továbbra is fenn kívánja tartani ezt a nagyjából 200 taktikai töltetet Európában, hiszen a legnagyobb számú arzenálnak otthont adó országok (és Franciaország) még mindig támogatják e fegyverek ottlétét. Egyébként szintén a fenntartásuk mellett az a félelem is, hogy az atomfegyverek kivonása esetleg gyengítené a tagállamok bizalmát az Egyesült Államok NATO-elkötelezettségét illetően, és mindez negatívan hatna a szövetség jövőjére is. Ráadásul féltő, hogy amennyiben Amerika kivonná a törökországi taktikai tölteteket, Ankara esetleg saját katonai program indítása mellett döntene.

A NATO-n belül zajló viták kapcsán fontos megemlíteni, hogy 2010 folyamán készült egy hivatalos felmérés, amely szerint a 28 tagállamból 14-en támogatnák az amerikai taktikai töltetek kivonását (köztük

Németországgal, Belgiummal és Hollandiával), tíz tagállam nem foglalt állást, és azt mondták, hogy bármilyen konszenzusos döntést támogatnának (köztük volt Olaszország és Törökország), és mindössze három tagállam volt, mely kimondottan ellenezte az amerikai taktikai töltetek kivonását: Franciaország, Magyarország és Litvánia. Az ellenzők legfőbb érvei szerint ezen fegyverek katonailag és politikailag is „elavultak”, és itt az ideje, hogy véget vessenek annak a történelmi szemléletnek, miszerint a NATO legfőbb összetartó erejét az amerikai taktikai atomfegyverek képezik. Véleményük szerint új kötelékeket kellene találni – ilyen kötelék lehetne például a közös rakétavédelem –, illetve a katonai költségek terhére is hatékonyabban és igazságosabban kellene elosztani a tagállamok között. (Ebben a szellemben a rakétavédelem kapcsán, a lisszaboni csúcson egyöntetűen jóváhagyták a tagállamok az amerikaiak által felvetett *Phased Adaptive Approach* nevű tervet, mely négy fázisban, 2020-ig valósítaná meg a közös európai rakétavédelem telepítését.) Ezzel szemben az amerikai taktikai nukleáris fegyverek támogatói továbbra is hangsúlyozzák a fegyverek nyújtotta biztonság jelentőségét, és tartanak tőle, hogy túl nagy anyagi terhet róna rájuk a fegyverek kivonásának ellensúlyozása.

Összességében tehát a hadrendbe állított 500 (400) amerikai taktikai nukleáris töltet nagyjából fele napjainkban is Európában található. Mivel azonban tényleges háborús stratégia nincs a bevetésükre, az amerikai taktikai nukleáris fegyverek esetében valóban csak szimbolikus szerepről beszélhetünk. E fegyvereknek az elsődleges célja, hogy biztosítsa a NATO-tagállamokat, illetve Amerika távol-keleti szövetségeseit arról, hogy Washington továbbra is elkötelezett a védelmükben (habár

ennek tényleges hasznát már számos európai állam is erősen megkérdőjelezi). A 2010-es lisszaboni NATO-csúcson ugyan az orosz taktikai nukleáris képességek függvényévé tették az Európában állomásoztatott amerikai fegyverek sorsát, az elmúlt egy évben azonban mégis komoly felülvizsgálat indult a jövőjüket illetően. A 2012. májusi chicagói NATO-csúcson tehát ismételten napirendre fog kerülni ezeknek a fegyvereknek a sorsa, és könnyen lehet, hogy a rakétavédelemmel összekapcsolva egy nagyobb megállapodás részeként történik majd valamilyen elmozdulás a kérdésben.

A taktikai atomfegyverek szerepe az orosz nukleáris stratégiában

Az orosz fél esetében jóval komolyabb szerep jut a taktikai nukleáris tölteteknek, ami komoly akadályokat görget egy bilaterális leszerelési megállapodás kidolgozásának útjába. Ismételten fontos hangsúlyozni, hogy Moszkva és Washington közléi között komoly egyensúlytalanság van: Oroszországban 2000 taktikai nukleáris töltet van hadrendbe állítva, és becslések szerint további 3400 van tartalékban. Ami a fegyverek jelentőségét illeti, a 2000 hadrendbe állított töltetből nagyjából 700 nukleáris töltet az orosz rakétavédelem részeként szerepel, ez pedig már önmagában jóval komolyabb stratégiai jelentőséggel bír, mint az Egyesült Államok esetében. Az orosz rakétavédelemmel kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy az 1972-es (1974-es) ABM-szerződésnek megfelelően (amelyben Washington és Moszkva először két-két rakétavédelmi rendszerben maximalizálta egymás védelmi kapacitáisait, majd ezt egy-egyre korlátozták) Moszkva körül egy olyan rakéta- és légvé-

delmi rendszer van kiépítve, amelynek részét képezi 1120 taktikai nukleáris töltet, amiből 600-700 taktikai töltet jelenleg is hadrendbe van állítva. A tervek szerint azonban 2015-ig további 18 rakéta- és légvédelmi rendszer kiépítését tervezik, ami egyértelműen az Egyesült Államok által szorgalmazott leszerelési tervek ellenében hat. Minderre pedig alapvetően azért van lehetőségük, mert az Egyesült Államok 2002-ben egyoldalúan felmondta az ABM-szerződést, megszüntetve ezzel a korlátozást a két ország rakétavédelmi kapacitásaira vonatkozóan.

Ami az orosz nukleáris arzenál egészét illeti, a hatalmas szárazföldi határok, a csökkenő védelmi költségvetés és a hanyatlóban lévő konvencionális erők miatt a nukleáris fegyverek az orosz nemzetbiztonság egyik alappillére képezi. A 2010-es orosz katonai doktrína értelmében ezek a fegyverek elsősorban arra szolgálnak, hogy Moszkva válaszcsepással éljen egy országa vagy szövetségesei ellen irányuló bármilyen tömegpusztító fegyverrel történő támadásra, vagy egy olyan konvencionális agresszió esetén, amely az állam pusztá létét fenyegeti. Mindez rendkívül tág teret ad a nukleáris fegyverek alkalmazásának, az utolsó klauzula pedig egyértelműen a NATO elrettentésére szolgál. Itt csak érdekességképpen jegyezzük meg, hogy az orosz doktrínával szemben 2010 áprilisában az Egyesült Államok komoly korlátozást vállalt saját nukleáris katonai doktrínájában, és lényegesen szűkebb kereteket szabott az amerikai atomfegyverek bevetésének. A dokumentum szerint ugyanis az Egyesült Államok nem alkalmazhat nukleáris fegyvereket és nem is fenyegethet velük olyan nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államokat, amelyek tagjai az atomsorompó-szerződésnek, és be is tartják annak rendelkezéseit. A szerződés nem

atomhatalom tagjainak nagy része esetében tehát megszűnt a nukleáris fegyverek alkalmazásának lehetősége, ezért a dokumentumot egy „kvázi no-first-use” doktrínaként is szokták azonosítani.

Pusztán a taktikai fegyvereket tekintve elmondható, hogy a hidegháború végével lecsökkent az orosz konvencionális erők mennyisége, emiatt pedig a NATO bővülésével és egyre növekvő konvencionális előnyével szemben fokozatosan megnőtt a taktikai nukleáris fegyverek jelentősége. Mindezt alátámasztja az a tény is, hogy a hadrendbe állított orosz taktikai töltetek nagy része az ország európai felén, a NATO-tagállamok szomszédságában található. Az oroszok szemében tehát taktikai arzenáljuk elsődleges feladata az, hogy ellensúlyozza konvencionális lemaradásukat – ez az összekapcsolás ugyanakkor rendkívül megnehezíti az Amerikával folytatott bilaterális tárgyalásokat. Ennek tükrében ugyanis az várható, hogy a jövőbeli tárgyalásokba beveszik majd az Európában állomásoztatott amerikai nukleáris fegyverek kivonásának kérdését, és valamilyen módon a két fél konvencionális kiegyenlítését is – ez pedig a NATO esetében mind a konvencionális, mind pedig az európai taktikai nukleáris fegyverek területén egyértelműen komoly korlátozásokkal járna.

Ennek egyik módja egy úgynevezett felújított CFE-szerződés (*Conventional Armed Forces in Europe*) lehet. Az eredeti szerződést még 1990-ben kötötték meg, és az Európában állomásoztatott konvencionális erők korlátozására írták alá a NATO és a Varsói Szerződés tagállamai. 2007 decemberében ugyanakkor Moszkva felmondta a szerződést, elsősorban arra hivatkozva, hogy a kibővült NATO fegyveres ereje túlságosan megerősödött Európában. Ennek fényében tehát egy felújított konvencionális fegyverekre vonatko-

zó megállapodás komolyan előmozdíthatná a taktikai fegyverek kérdését.

Az európai rakétavédelem kérdése a másik fontos összekapcsolás, amely megnehezíti a taktikai fegyverekről szóló amerikai–orosz megállapodás kidolgozását. A Bush-adminisztráció alatt újra napirendre került európai rakétavédelem ugyanis rendkívül heves orosz ellenállást váltott ki, és napjainkban is komoly bonyodalmakat okoz. Mint fentebb már említettük, hogy a globális rakétavédelem kiépítése az Obama-adminisztrációban is napirenden maradt, sőt az amerikai belpolitikában a nukleáris kérdések kapcsán a kétpárti konszenzus egyik alappilléret képezi. Ez ugyanakkor külpolitikai téren komoly problémákhoz vezet, hiszen az oroszok már a START-tárgyalások során komoly erőfeszítéseket tettek, hogy az új szerződés tartalmazzon valamiféle korlátozást a védelmi rendszerekre. Habár ezzel szemben komoly belső ellenállás bontakozott ki a Kongresszusban, az oroszok tárgyalásztalnál tartásához Washington mégis kénytelen volt belemenni némi önkorlátozásba. Ez abban nyilvánult meg, hogy már a szerződés preambuluma tartalmazza, miszerint a védelmi és támadó nukleáris rendszerek nem választhatók el egymástól, későbbi rendelkezéseiben pedig ennek szellemében megtiltja, hogy a meglévő támadó interkontinentális ballisztikus rakéta- és a tengeralattjárókról kilőhető ballisztikus rakétaállásokat védelmi célokra használják fel – ezzel technológiailag rendkívül megnehezítve – habár nem kizárva – a rakétavédelmi állások telepítését. A rakétavédelem kérdése ugyanakkor várhatóan a taktikai fegyverek témakörébe is be fog kerülni, és a konvencionális korlátozások mellett ez lehet a második előfeltétele annak, hogy az oroszok hajlandóak legyenek csökkenteni saját taktikai nukleáris készleteiket.

Az amerikai érvekkel szemben ugyanis Moszkva továbbra is meg van róla győződve, hogy a tervezett európai rakétavédelem elsősorban nem Észak-Korea és Irán ellen nyújtana védelmet, hanem tulajdonképpen egy oroszellenes kezdeményezés, mely megbénítaná Moszkva interkontinentális ballisztikus rakéta és második csapásmérő képességeit. Ez ugyanakkor sem technológiailag, sem pedig mennyiségi szempontból nem állja meg a helyét. Technológiailag ugyanis az Európába tervezett elfogó rakéták nem elég gyorsak, hogy megsemmisítsenek egy, az Északi-sarkkör fölött elrepülő orosz interkontinentális ballisztikus rakétát. Másrészt az amerikaiak a Bush-adminisztráció idején Lengyelországba tíz elfogó rakéta telepítését tervezték, míg Obamáék a cseh–lengyel és a román–bolgár tervek esetében is országonként mindössze 24–24 rakétát terveztek – ez pedig messze elmarad a meglévő 331 orosz interkontinentális ballisztikus rakétától.

Összességében tehát az orosz katonai doktrínában a nukleáris fegyverek szerepe a hidegháború lezárulása után nemhogy csökkent volna, hanem konvencionális lemaradásuk miatt fokozatosan növekedett. Ennek eredményeképpen az Egyesült Államokkal szemben Moszkvának nemcsak hatalmas számbeli fölénye van a taktikai atomfegyverek terén, hanem stratégiai is jóval komolyabban rá van utalva ezen fegyverekre. Ennek köszönhetően pedig egy bilaterális leszerelési megállapodásnak, mely a taktikai fegyverek kérdését érinti, mindenképp választ kell adnia azokra a fenyegetésekre is, amelyekkel szemben Moszkva szükségesnek tartja taktikai arzenáljának fenntartását. Ebben a tekintetben tehát az Európában állomásoztatott amerikai taktikai nukleáris töltetek sorsa, a NATO konvencionális előnye és a

tervezett európai rakétavédelem is meg kell, hogy jelenjen valamilyen formában a tárgyalássorozat folyamán.

A taktikai nukleáris fegyverek leszerelésének globális haszna

Egy taktikai fegyverekről szóló megállapodás először is végre szabályozna egy olyan fegyverrendszert, mely az elmúlt két évtizedben teljesen érintetlen maradt a nukleáris non-proliferációs tárgyalások során. Másrészt szintén nagy jelentőséggel bírna, ha Washington és Moszkva nagyon komoly elmozdulást tenne az Obama által 2009 áprilisában napirendre tűzött globális nulla elérése felé.

Ami az amerikai érveket illeti, további fontos hozadéka lenne egy ilyen megállapodásnak, hogy csökkenne a nukleáris terrorizmustól való félelem. A CIA már az 1970-es években asztalra tett olyan jelentéseket, melyek szerint az Európában állomásoztatott taktikai fegyverek körüli biztonsági környezet nem hasonlítható az amerikai stratégiai fegyverek biztonságához, ebből fakadóan pedig jóval nagyobb az esélye, hogy egy jövőbeli terrortámadás célpontját képezze és illetéktelen kezekbe kerüljenek. Ebben a tekintetben ugyanakkor komoly előrelépések történtek, és a Pentagon nyilatkozatai szerint napjainkban az amerikai taktikai töltetek illetéktelen megszerzése gyakorlatilag lehetetlen – legyen szó bármely tároló bázisról. Ezzel szemben Washington komolyan aggasztja a Moszkva által birtokolt jóval nagyobb taktikai nukleáris arzenál helyzete, mivel szerinte az orosz fegyverek biztonsága erősen megkérdőjelezhető. Az Egyesült Államok már az 1990-es évek óta komoly összegeket ölt e biztonság növelésére (itt mindenképp az 1992-

ben indított *US Cooperative Threat Reduction* programra érdemes gondolni, amelynek keretében az Egyesült Államok több mint 12 milliárd dollárt költött az orosz tömegpusztító fegyverek biztonságának növelésére), és napjainkban is arra törekszik, hogy valamennyi orosz taktikai töltet olyan állandó nukleáris tárolókba kerüljön, melyek megfelelnek az általuk támasztott minimum biztonsági követelményeknek.

A terrorizmus veszélye mellett további kockázata a nagy számú taktikai nukleáris arzenál fenntartásának, hogy ezeket a fegyvereket kisebb pusztító erejük miatt eredendően is harctéri alkalmazásra gyártották. Emiatt pedig a stratégiai atomfegyverekkel szemben pszichológiai és hadászati szempontból is jóval „valószínűbb”, hogy esetleg bevetésre kerülhetnek, s ebből fakadóan a katonai kontroll is gyengülhet. A taktikai fegyverek „könnyebb” alkalmazhatósága és az egyes országok katonai doktrínájában megjelenő túlzott szerepük miatt ugyanis katonai kontrolljuk alsóbb szintre csúszhat, s amennyiben nem a legfelsőbb szinteken döntenek bevetésükről, alkalmazásuk valószínűsége is jelentősen megnövekedhet.

Végül pedig szintén fontos szempont, hogy mivel a taktikai fegyverrendszerek kérdése a legkevésbé szabályozott terület, nem túl átlátható a rendszer, és a pontos számokat illetően is csak hozzávetőleges becslések állnak rendelkezésre – ebben a tekintetben mindenekelőtt a nem hadrendbe állított orosz taktikai nukleáris fegyverek számának meghatározására érdemes gondolni. Ennek tükrében pedig egy bilaterális szerződés először is nagyobb átláthatósághoz vezetne a két fél taktikai készleteit illetően, másrészt pedig megkövetelné egy verifikációs mechanizmus kidolgozását is. Egy közös ellenőrző rendszer keretében Washingtonnak alkalma nyílna

javítani az orosz nukleáris biztonsági környezetet – ez pedig enyhítené a nukleáris terrorizmustól való félelmeit is.

Konklúzió

A taktikai nukleáris fegyverek leszerelésének vizsgálata kapcsán tehát láthattuk, hogy több szempontból is nagyon egyedi problémakorról van szó. Először is rendkívül érdekes, hogy az egyik legszabályozatlanabb nukleáris fegyvernemről van szó, mégis ezen a területen történtek a legnagyobb csökkentések az elmúlt évtizedekben. Ez ugyanakkor aligha folytatódik a jövőben, hiszen az orosz nukleáris stratégiában éppen ellentétes folyamatok játszódnak le. Emiatt égető szükség van egy olyan jogi keretrendszer kidolgozására, amely közelebb visz az amerikaiak által 2009-ben napirendre tűzött globális nukleáris leszereléshez.

Az amerikai belpolitikát tekintve mindenképp sikernek tekinthető, hogy mindkét párt erősen támogatja a taktikai nukleáris fegyverek leszerelését, még ha mindez igen eltérő okokra vezethető is vissza. Problematikus ugyanakkor, hogy a nukleáris leszerelések ellensúlyozását olyan rendszerek erősítésével képzelik el, mint a konvencionális fejlesztések, vagy az európai rakétavédelem kiépítése. Ezek éppen azok a területek, amelyek miatt az orosz fél ragaszkodik hatalmas taktikai nukleáris arzenáljához. Bárhogy is dönt tehát az amerikai elnök, valamelyik félnek sérülni fognak az érdekei.

Az amerikaiak szempontjából szintén a taktikai fegyverek leszerelésének szándékát erősíti, hogy e fegyverek jórészt csak szimbolikus jelentőséggel bírnak számukra – a NATO esetében például a tényleges katonai stratégiák egyáltalán nem számol-

nak a bevetésükkel. Ráadásul egy drasztikus csökkentéseket előirányzó bilaterális megállapodással még inkább megerősödne a szövetségnek a konvencionális fegyverek területén megszerzett hatalmas előnyén nyugvó katonai fölénye. Emellett az amerikaiak érdekeit szolgálná az is, hogy csökkenne az általuk legsérülékenyebbnek tartott nukleáris fegyverek száma, átláthatóbb lenne az amerikai és orosz taktikai fegyverek helyzete, javulnának a biztonsági körülmények és ezáltal csökkenne a nukleáris terrorizmus valószínűsége is.

Ami azonban az orosz felet illeti, számukra komoly stratégiai jelentőséggel bírnak ezek a fegyverek. A taktikai nukleáris töltetek ugyanis jelentős számban hadrendbe vannak állítva a Moszkva körüli rakéta- és légvédelmi rendszerben, ráadásul a támadórendszerek terén is komoly szerepük van. Ezeknek a fegyvereknek a feladata ugyanis, hogy ellensúlyozzák a NATO hatalmas konvencionális fölényét, és egyúttal el is rettentsek a szövetséget egy esetleges támadástól.

Ennek tükrében tehát valószínűsíthető, hogy a tradicionális – egy adott fegyverrendszerre vonatkozó – nukleáris leszereleési szerződések ideje lejárt, és bármilyen jövőbeli bilaterális (vagy akár multilaterális) megállapodásnak számolnia kell azzal, hogy a tárgyalásokba számos egyéb kérdés is be fog kapcsolódni. Ebben az esetben ugyanis szinte bizonyos, hogy Moszkvát nem lehet majd megállapodásra bírni anélkül, hogy az Egyesült Államok ne vállalna valamilyen önkorlátozást az Európában állomásoztatott amerikai taktikai atomtöltetek, a globális rakétavédelem és a konvencionális fegyverek terén. Ezek az összekapcsolások ugyanakkor rendkívül szövevényessé teszik a nukleáris non-proliferáció kérdését. Ráadásul a 2010. novemberi időközi választásokon meggyengült demokrata pozíciók Amerika esetében még komolyabb korlátokat szabnak annak, hogy az elnök a külpolitikában meddig mehet el a belpolitikai támogatottság elvesztése nélkül. ■

Irodalom

- Chalmers, Malcolm – Lunn, Simon: Royal United Services Institute: *NATO's Tactical Nuclear Dilemma*. 2010. http://www.rusi.org/downloads/assets/NATOs_Nuclear_Dilemma.pdf.
- Gazdag Ferenc: *Biztonságpolitika*. Budapest, 2001, SVKH.
- Gollust, David: GlobalSecurity.org: *US: Tactical Nuclear Weapons Deal with Moscow Next*. 2010. <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/usa/2010/usa-101223-voa01.htm>.
- Norris, Robert S. – Kristensen, Hans: The Bulletin of the Atomic Scientists: *Russian Nuclear Forces, 2009*. <http://bos.sagepub.com/content/65/3/55.full>.
- Norris, Robert S. – Kristensen, Hans: The Bulletin of the Atomic Scientists: *US tactical nuclear weapons in Europe, 2011*. <http://bos.sagepub.com/content/67/1/64.full.pdf+html>.
- Pearl, Jonathan: The Bulletin of the Atomic Scientists: *After New START: Challenges and opportunities for 21st century arms control*. 2011.
- Pifer, Steven: Arms Control Association: *After New START: What Next?* 2010. http://www.armscontrol.org/act/2010_12/%20Pifer.

- Podvig, Pavel: *The Bulletin of the Atomic Scientists: What to do about tactical nuclear weapons.* 2010. <http://www.thebulletin.org/web-edition/columnists/pavel-podvig/what-to-do-about-tactical-nuclear-weapons>.
- RIA Novosti: *United States to hold talks on tactical nuclear weapons with Russia.* <http://en.rian.ru/world/20110203/162430188.html>.
- Russian Federation: *The Military Doctrine of the Russian Federation.* http://www.sras.org/military_doctrine_russian_federation_2010.
- Samore, Gary: Nuclear Threat Initiative: „*Big Challenge*” in *U.S.-Russian Tactical Nuke Talks.* http://gsn.nti.org/gsn/nw_20110414_2779.php.
- Seay, Edmond: *Arms Control Today: NATO's Incredible Nuclear Strategy: Why U.S. Weapons in Europe Deter No One.* http://www.armscontrol.org/act/2011_11/NATO_Incredible_Nuclear_Strategy_Why_US_Weapons_in_Europe_Deter_No_One.
- Snyder, Susi – Zeijden Wilbert van der: *Withdrawal Issues: What NATO countries say about the future of tactical nuclear weapons in Europe.* <http://nonukes.nl/media/files/withdrawal-issues-report-nospread.pdf>.
- Sokov, Nikolai: Nuclear Threat Initiative: *Tactical Nuclear Weapons.* http://www.nti.org/e_research/e3_10a.html.
- The White House: *The New START Treaty and Protocol.* <http://www.whitehouse.gov/blog/2010/04/08/new-start-treaty-and-protocol>.
- United States Department of Defense: *Nuclear Posture Review.* <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20Nuclear%20Posture%20Review%20Report.pdf>.
- Zenko, Micah: Council on Foreign Relations: *After New START, Old Tension.* <http://www.cfr.org/terrorism/after-new-start-old-tensions/p23897>.
- Zenko, Micah: Council on Foreign Relations Special Report: *Toward Deeper Reductions in U.S. and Russian Nuclear Weapons.* <http://www.cfr.org/united-states/toward-deeper-reductions-us-russian-nuclear-weapons/p23212>.
- Zenko, Micah: Foreign Policy Magazine: *Big Problem, Small Package.* http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/12/22/big_problem_small_package.
- Zenko, Micah: International Relations and Security Network: *Controlling Tactical Nuclear Weapons.* <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/ISN-Insights/>.